

ДІАЛЕКТИКА ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА» DIALECTICS OF «ENTERPRISE DEVELOPMENT» CONCEPTS

УДК 65.016

Горіна Г.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та туризму Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

У статті здійснено теоретичне узагальнення та системний аналіз підходів до трактування понять «розвиток», «розвиток підприємства». Встановлено існування двох полярних груп властивостей розвитку. Запропоновано класифікацію видів розвитку підприємства.

Ключові слова: розвиток, розвиток підприємства, економічний розвиток, підприємство, властивості розвитку.

В статье осуществлены теоретическое обобщение и системный анализ подходов к трактовке понятий «развитие», «развитие предприятия». Установлено существование двух полярных групп свойств развития.

Предложена классификация видов развития предприятия.

Ключевые слова: развитие, развитие предприятия, экономическое развитие, предприятие, свойства развития.

The article carries out the theoretical generalization and system analysis of approaches to the concepts interpretation of "development", "enterprise development". The existence of two polar groups of properties is established. The classification of the enterprise development types is proposed.

Key words: development, enterprise development, economic development, enterprise, development characteristics.

Постановка проблеми. Активне залучення держави до процесів глобалізації, інтегрованість її економіки до світового господарства обумовлюють необхідність урахування підприємствами багатьох факторів зовнішнього середовища, підвищення гнучкості та адаптивності до швидкоплинних умов господарювання. Сучасні умови діяльності підприємств визначаються жорсткою конкуренцією, динамічністю ринкової кон'юнктури, сучасними інноваційними тенденціями ведення бізнесу, мінливим характером зовнішнього та нестабільністю внутрішнього середовища тощо. Так, «процесом, який дає змогу не лише вижити, але й стабільно функціонувати підприємству за таких умов, є розвиток» [1, с. 58]. Розрізненість та неузгодженість підходів учених до методологічних основ та категоріального апарату дослідження розвитку підприємства заважають розробити комплекс інструментів та механізмів управління розвитком та спонукають, своєю чергою, до систематизації та критичного аналізу наявного апарату, логічного осмислення змісту категорії «розвиток підприємства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку знайшло своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників: Афанасьєва Н.В., Рогожина В.Д., Рудика В.І. [2], Богатирьова І.А. [3], Капліної А.С. [1], Погорєлова Ю.С. [4], Пащенко О.П. [5] тощо. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку підприємства, його функціонування та управління висвітлено у працях Дунди С.П. [6], Кифяк В. [7], Кушнер М.А., Карліної Е.П. [8], Матішак Ю.І. [9], Нечепуренко М.Н. [10], Плуґіної Ю.А. [11], Прийми Л.Р., Кулиняк І.Я. [12], Талавиря О.М. [13], Цопа Н.В. та ін.

Постановка завдання. Мета статті – теоретичне узагальнення та системний аналіз підходів до трактування понять «розвиток», «розвиток підприємства», розробка на цій підставі узагальненої класифікації видів розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Узагальнення та обґрунтування теоретичних та методологічних засад управління розвитком підприємства базується на дослідженні етимології поняття «розвиток», який у рамках даної статті доцільно розглядати як економічну категорію. Багатоаспектний та міждисциплінарний характер дефініції «розвиток» призводить до появи значної кількості тлумачень цього явища. Економічний складник обґрунтування категорії «розвиток» докладно розглянутий у працях вітчизняних та закордонних дослідників. Економічний напрям дослідження розвитку має власні підходи до визначення, види та форми. Крім загальноновизнаних видів, таких як еволюційний та революційний, прогресивний та регресивний, дослідниками теорії економічного розвитку відокремлено специфічні підходи до трактування цього поняття, відособлено види, властиві саме економічному розвитку.

Афанасьєва Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.І. виділяють три напрями економічного розвитку: збільшення масштабів споживання економічних ресурсів – кількісний аспект; зміни у складі елементів та їхніх комбінацій – структурний аспект; зрушення в споживчих характеристиках елементів, у їхній індивідуальній і інтегральній корисності – якісний аспект [2].

Пащенко О.П. досліджує розвиток організації та пропонує розглядати його «...з одного боку, як такий тип змін, що підвищує ступінь організованості системи, а з іншого – як виділену у складі підприємства систему, в якій об'єднані інноваційні процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також контури її управління на основі зворотних зв'язків, в яких розв'язуються завдання стратегічного та тактичного управління і запускаються механізми самоорганізації оперативного управління розвитком» [5, с. 100].

За Богатирьовим І.А. розвиток – це «сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, які об'єктивно перебігають

в соціально-економічній системи під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також ведуть до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах» [3, с. 80].

Шинкаренко В.Г., Бурмака Н.Н. дають трактування розвитку соціально-економічної системи, яке, на їхню думку, має універсальний зміст та може бути використане для різних типів систем від окремих підрозділів підприємства до галузей економіки: це «незворотні, закономірні, спрямовані на розв'язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем або всередині системи кількісні, структурні та якісні зміни відповідно до встановленої мети, які призводять до досягнення якісно нового стану (властивості) системи та отримання соціально-економічного ефекту» [15, с. 84].

Мочерний С. визначає економічний розвиток як незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва (спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва, комплексні техніко-технологічні відносини між речовими елементами продуктивних сил у системі техніко-економічних відносин) [16, с. 623]. Благодетелева-Вовк С.Л. позиціонує економічний розвиток як «...процес та результат творчого пізнання та діяльності народу як єдиного, гармонізованого цілого, спрямований на покращання людського життя та існуючого світу» [17]. Афанасьєв Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.І. дотримуються думки, що розвиток – це «процес, який ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення, що сприяє розвитку виробничих сил та задоволенню потреб суспільства в товарах високої якості» [2, с. 37]. З точки зору Торадо М.П., розвиток – це

багатовимірний процес, який включає реорганізацію та переорієнтацію всієї економічної і соціальної системи [18]. Моргунов Є.Г. стверджує, що економічна категорія «розвиток» – «складна і багатогранна, з одного боку, і є здатністю будь-якої соціально-економічної системи змінювати свою структуру, склад елементів і функцій, а з іншого – є процесом» [19, с. 61].

Таким чином, узагальнення зазначених підходів та визначень економічного розвитку дає змогу дійти висновку, що структуру економічного розвитку генерує розвиток усіх його складників та елементів, а саме розвиток економічної системи, галузі, підприємства, розвиток капіталу, ринку праці, розвиток інноваційних та інвестиційних процесів тощо.

Систематизація існуючих дефініцій поняття «розвиток», критичний аналіз підходів до його трактування та дослідження поглядів науковців до відокремлення характеристик, притаманних розвитку, дали змогу встановити існування двох полярних груп властивостей розвитку (рис. 1).

Слід зазначити, що більшість дослідників теорії розвитку дотримуються погляду щодо привалювання першої групи характеристик, притаманних розвитку.

Окреме місце в економічному ракурсі дослідження категорії «розвиток» займає розвиток підприємства. Підвищений інтерес науковців до феномену розвитку підприємства породжує значку кількість підходів до трактування сутності цього поняття. Дослідження теоретичних засад проблематики розвитку підприємства на основі опрацювання значної кількості наукових публікацій дало змогу виявити значні розбіжності у визначенні природи цього поняття, його сутності та складових елементів.

Рис. 1. Властивості розвитку

Переважна більшість існуючих визначень поняття «розвиток підприємства» спирається на відокремлення різноманітних змін або процесів, що призводять до зміни підприємством свого якісного стану.

Цопа Н.В. стверджує, що розвиток підприємства – «це спрямована, закономірна зміна стану підприємства, якому притаманні властивості заощадження і зростання значень якості функціонування підприємства вище порога безпеки, темпів приросту якості функціонування підприємства не нижче щодо приросту економіки і конкретного ринкового оточення» [14, с. 179–180]. Дунда С.П. запропонував визначати розвиток підприємства «як сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища» [6, с. 194]. Прийма Л.Р., Кулиняк І.Я. у вузькому розумінні розвиток підприємства розглядають «як стан чи результат зміни діяльності (складу, властивостей) підприємства, переходу підприємства в інший кількісний та якісний стан під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. У широкому розумінні розвиток підприємства трактується як незворотній, спрямований, закономірний процес, який є безперервною та послідовною зміною (сукупність змін) результатів чи станів підприємства в часі та просторі на кількісно й якісно інший за попередній під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища» [12, с. 238–239]. Матишак Ю.І. під економічним розвитком підприємства визначає «цілеспрямовані, незворотні кількісні та якісні зміни, що відбуваються під впливом певних закономірностей та призводять до структурних перетворень, забезпечуючи ефективне функціонування підприємства в довготривалому періоді» [9, с. 21]. Кифяк В. трактує розвиток підприємств «як динамічну систему взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємства, спрямованих на досягнення пріоритетів» [7, с. 193]. На думку Талавиря О.М., економічний розвиток підприємства досліджує як «процес якісних і кількісних змін господарської діяльності, що дає змогу підприємству підвищувати результативність своєї діяльності шляхом ефективного використання всіх наявних ресурсів» [13, с. 279].

Низка дослідників у трактування сутності поняття «розвиток підприємства» додають критерій адаптивності – підвищення гнучкості та адаптації змін навколишнього середовища.

Так, Погорелов Ю.С. наголошує, що розвиток підприємства – «це довготривала сукупність процесів кількісних та якісних змін у діяльності підприємства, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприєм-

ства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності» [20, с. 78–79]. Жилінська Л.О., Розумчук О.О. пропонують розглядати розвиток підприємства «...як процес, який не припиняється в часі, триває плановірно, має стрибкоподібний характер та відбувається з використанням як якісних, так і кількісних змін, для переходу різноманітних підсистем на якісно новий рівень завдяки адаптації до факторів внутрішнього і зовнішнього середовища з метою досягнення максимально ефективного стану підприємства» [21, с. 96].

Інша група науковців наполягає на необхідності зміни або оновленні сфер діяльності та бізнес-процесів підприємства як головних критеріїв його ефективності. Кушнер М.А., Карліна Е.П. дотримуються погляду, що розвиток підприємства являє собою «послідовну зміну сфер діяльності, закономірно викликану як реактивною, так і проактивною реакцією менеджменту на вплив внутрішнього і зовнішнього середовища з метою досягнення стабільного й ефективного стану всіх елементів господарюючих суб'єктів» [8, с. 114]. На думку Нечепуренко М.Н., «економічний розвиток підприємства визначається як процес оновлення виробничих або бізнес-процесів, що забезпечує якісно новий рівень функціонування підприємства» [10, с. 23].

Контент-аналіз підходів до визначення сутності поняття «розвиток підприємства» та безпосередньо зазначеної дефініції дає змогу говорити про багатоаспектність цього явища, що, своєю чергою, призводить до існування значної кількості видів розвитку підприємства, які доцільно ідентифікувати по змістовних критеріях.

Згідно з Лапигіною Ю.Н., розвиток підприємства класифікується залежно від місця протікання (зовнішній, внутрішній), масштабу (розвиток елемента (мікророзвиток), розвитку системи в цілому (макророзвиток)) [23, с. 144]. Бидтаєва Е.Е. виявляє якісний і кількісний розвиток, а також виділяє параметр швидкоплинності змін (еволюційний, революційний) [24, с. 112]. Кушнер М.А., Карліна Е.П. розвиток підприємства класифікують за ознакою відкритості для дослідника (спостережуваний, латентний), контролем над змінами (контрольований, неконтрольований), діяльністю суб'єкта розвитку (приспосований, перетворюючий), тимчасовою протяжністю (короткостроковий, довгостроковий) і можливістю управління (керований, некерований) [8]. Безрукова Т.Л. класифікує розвиток підприємства залежно від стабільності його стану (стійкий, нестійкий) [25, с. 54–55]. Жилінська Л.О., Розумчук О.О. пропонують виділяти такі види розвитку: сталий, керований, організаційний, збалансований, односферний, багатосферний, стратегічний, однопроектний [26].

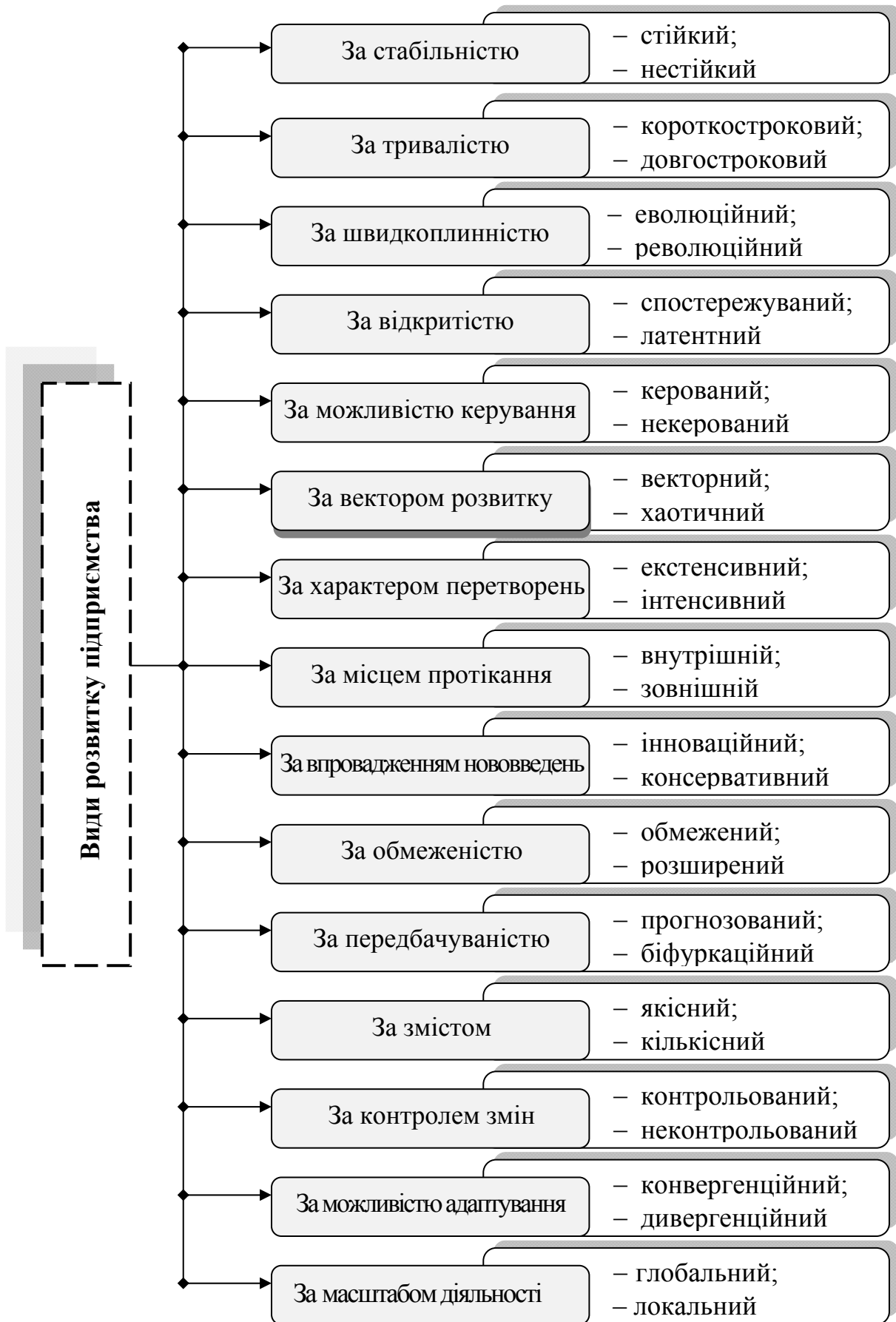

Рис. 2. Класифікація видів розвитку підприємства

Узагальнення існуючих підходів та поглядів науковців до відокремлення видів розвитку підприємства дає змогу виділити 15 критеріїв, які найбільш змістовно характеризують сучасні тенденції, напрями та можливості розвитку підприємства (рис. 2).

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичне узагальнення та системний аналіз підходів до трактування понять «розвиток», «розвиток підприємства» дає змогу дійти висновку про відсутність єдності та універсальності у визначенні поняття, наявність у різноманітних трактуваннях лише деяких властивостей та окремих аспектів розвитку. Критичний аналіз підходів до трактування поняття «розвиток» та дослідження поглядів науковців до відокремлення притаманних характеристик дали змогу встановити існування двох полярних груп властивостей розвитку. Контент-аналіз підходів до визначення сутності поняття «розвиток підприємства» дає змогу виділити 15 критеріїв, які найбільш змістовно характеризують сучасні тенденції, напрями та можливості розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Капліна А.С. Поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку / А.С. Капліна // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24(2). – С. 57–63.
- Управление развитием предприятия : [монографія] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.
- Богатирьев І.О. Ефективність розвитку підприємства / І.О. Богатирьев // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 8. – С. 79–84.
- Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експланаторний базис / Ю.С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К., 2012. – Вип. 27. – Т. 1. – С. 30–34.
- Пащенко О.П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О.П. Пащенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 99–103.
- Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» / С.П. Дунда // Проблеми підвищення інфраструктури : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 32. – С. 70–75.
- Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» / В. Кифяк // Економічний аналіз. – Тернопіль, 2011. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 190–194.
- Кушнер М.А., Карлина Е.П. Концептуальные основы управления развитием предприятия / М.А. Кушнер, Е.П. Карлина // Вестник ЮУрГУ. Серія «Економіка і менеджмент». – 2011. – № 21(238). – С. 112–117.
- Матішак Ю.І. Характеристика зв'язку поняття «розвиток підприємства» з іншими економічними категоріями / Ю.І. Матішак // Сучасні економічні системи: стан та перспективи : тези доп. VI Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. (14–15 травня 2015 р.). – Хмельницький : ХКТЕІ, 2015. – С. 20–21.
- Нечепуренко М.Н. Проблеми економічного розвитку підприємств / М.Н. Нечепуренко // Питання економічних наук. – 2006. – № 1(17). – С. 23–25.
- Плугіна Ю.А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття / Ю.А. Плугіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Харків, 2011. – № 36. – С. 193–196.
- Прийма Л.Р. Розвиток підприємства: сутність поняття / Л.Р. Прийма, І.Я. Кулиняк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.10. – С. 236–241.
- Талавирия О.М. Теоретико-методологічні підходи економічного аналізу розвитку підприємства / О.М. Талавирия // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 1(2). – С. 278–280.
- Цопа Н.В. Теоретические аспекты развития промышленных предприятий / Н.В. Цопа // Європейський вектор економічного розвитку. – 2009. – № 2(7). – С. 177–185.
- Шинкаренко В.Г., Бурмака Н.Н. Исследование сущности понятия «развитие социально-экономической системы» / В.Г. Шинкаренко, Н.Н. Бурмака // Экономика транспортного комплекса. – 2013. – № 21. – С. 73а–86.
- Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження : [монографія] / С.В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
- Благодетельева-Вовк С.Л. Про суть понять «економічний розвиток» та «економічне зростання» / С.Л. Благодетельева-Вовк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e2000.kyiv.org/biblioteka>
- Торадо М.П. Экономическое развитие / М.П. Торадо ; пер. с англ. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 671 с.
- Моргунов Е.Б. Организационное поведение / Е.Б. Моргунов. – Москва, 2004. – 167 с.
- Погорелов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види / Ю.С. Погорелов // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 88. – С. 75–81.
- Жилінська Л.О. Теоретичні аспекти щодо управління розвитком підприємства / Л.О. Жилінська, О.О. Розумчук // Управління економікою: теорія та практика. – 2014. – № 2014. – С. 94–106.
- Ващенко Н.В. Роль персонала в формуванні потенціала для розвитку системи «Підприємство» / Н.В. Ващенко // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2012. – № 4. – С. 125–138.
- Лапыгин Ю.Н. Стратегический менеджмент / Ю.Н. Лапыгин. – М. : Инфра-М, 2007. – 174 с.
- Быдтаева Э.Е. Методические требования к формированию стратегии развития региона / Э.Е. Быдтаева // Вестник Северо-Осетинского государственного университета. – 2008. – № 4. – С. 111–114.
- Безрукова Т.Л. Формирование механизма устойчивого развития предприятия: факторный анализ, контроллинг, моделирование : [монографія] / Т.Л. Безрукова. – М. : МГУЛ, 2002. – 252 с.
- Жилінська Л.О. Теоретичні аспекти щодо управління розвитком підприємства / Л.О. Жилінська, О.О. Розумчук // Управління економікою: теорія та практика. – 2014. – № 2014. – С. 94–106.